

Тулагы нэһилиэгийн Сырдах бөһүөлэгийн 4 нүөмэрдээх «Сырдах» оҕо уһуяана
Мир уулуссата, 14/2

«Тиэргэн» ооньуу туоната

Ооньуу туонатын оңордулар иитээчилэр:
Дьячковская Виктория Романовна (тел.:89142653486),
Захарова Мария Алексеевна (тел.:89142863191)

Дьокуускай к., 2020 сыл

Саха оҕото кыра эрдэбиттэн төрөөбүт буоруттан силис тардан, норуотун тылын барҕа баайын, өбүгэтин үтүө үгэһин чахчы-бааччы этигэр иңэринэн, амарах сүрэхтин, мындыр өйүн, уран тарбаҕын утумнаан, сахалыы куттаах-сүрдээх дьонуннаах киһи буола улаатара билинни кэм ирдэбилэ буоларынан, биһиги сайыннарар эйгэни тэрийэн «Тиэргэн» оонньуу туонатын оңордубут.

Бу туонаҕа оҕо оонньоон, айар, кэпсиир дьобурун, тарбах былчыннарын сайыннарар, ийэ тылын байытар, билиитин кэнэтэр, иллэн кэмин туһалаахтык атаарар. Өбүгэлэрбит былыргыттан утумнаан кэлбит культууралара салтана санатылла сырыттын диэн уөрэтэбит –иитэбит.

Билиини- кэтээн көрүүнү хаңатыы- оҕо билэр-көрөр дьобурун сайыннарыыны кытта сэргэ кини олорор эйгэтин билиитин хаңатыы буолар, ол эбэтэр төрөөбүт норуоттун култуурата, санарар саната, туттар мала-сала күннээҕи эйгэҕэ алтыһыта.

Саңарар саңаны сайыннарыы- төрөөбүт тылынан ыраастык, чуолкайдык саңарыы, бэйэ санаатын чопчу быһааран этии.

Алтыһы-сэһэргэһии- бииргэ иллээхтик оонньоонун, санаа атастаһан кэпсэтии, бэйэтин тус санаатын этэн уопсай толкуйга кыттыһар дьобуру сайыннарыы.

Оонньуу туона анала: 3-7 саастаах оҕолор.

Сыала:

- ❖ Оҕо оҕо сайыннарар эйгэни тэрийии, саңарар дьобурун бэйэ оҕоһуга оонньуурдарынан оонньоотон сайыннарыы.
- ❖ Өбүгэлэрбит олохторун -дьаһахтарын билиһиннэрии,
- ❖ Оҕолор бөлөһүнэн, пааранан оонньоотохторун сэһэргэхэр, сүбэлэхэр дьобурдарын сайыннарыы, бэйэ бэйэлэрин кытта бодуруһалларын ситиһии.

Соруктара:

- ❖ Оҕо иңэриммит билиитин өбүгэ оонньууларын оонньоотон, норуот тылынан уус-уран айымньытын иңэрэн чиңэтии.
- ❖ Оҕо көңүллүк арыллан оонньуур, сайдар, көрө-билэ дьобура аһыллар, сайдар эйгэтин тэрийии;
- ❖ Оҕо доруобуйатыгар куттала суох усуллубуйаны оңоруу;
- ❖ Оҕо тутан-хабан билэ-көрө сатыыр, чинчийэр усуллубуйатын оңоруу, тутуһуу.
- ❖ Оҕо тийимтиэ, чугас, кэбэҕэстик, чэпчэкистик уларыта тутарга сөптөөх малы-салы оонньууру, туттар сэби-сэбиргэли туһаныы.

Туонаба киирэр дидактической оонньуулар:

1. **Фанераттан оноһуллубут хомулук оонньуу .** (Чороон, кытыйа, ыабыяа, собо, саха ынаба, дьөһөгөй ат, балабан.)

Оонньуу сайыннарар кыаба: Бу оонньуу 3-7 саастаах оболорго тулалыыр эйгэни билсирхэллэригэр көмө буолар. Оонньуу оҕо толкуйун, өйүгэр оңорор дьайыыларын (сатаан тэңниир, араарар, сүрүнүн булар, уобарастаан толкуйдуур) сайыннарар кыахтаах. Оонньууга икки эбэтэр хас да буолан оонньуохха сөп.

Оонньуу быраабылата: Бэриллибит хомулуктары сөпкө хомуйуу. Хомулукка тахсыбыт ойуу туһунан кэпсээһин. Билэр хоһооннорун, таабырыннарын ыйытыы.

2. **«Ким түргэнник хомуйар»**

Сыала: Оҕо болҕомтотун, тылын сайыннарыы.

Барыта: Икки тэң ахсааннаах хомулугу бэлэмниибит. Иитээччи ытыһын охсуннабына оболор остуолга холбуу ыһылла сытар хомулугу хомуйа охсуохтаахар. Ким урут бүтэрбит илиитин уунар тугу оңорон таһаарбытын ойуулаан-дьүһүннээн кэпсииллэр.

3. **«Саха ынахтара»**

Быһаарыы:

-Талах мастан ынахтары 5 ахсаан эйгэтигэр туттарга табыгастаах. Оҕо оонньуу таарыйа суоттуурга ааҕарга сайдар.

-Талах ынахтарынан оонньуу олон сэхэргэхэр, алтыһар, тылын саппааһа байар уо.д.а

4. **«Тырыынка»-** Оҕо толкуйдуур дьөбүрун сайыннарар оонньуу. Оҕо кыра сааһыттан оонньуон сөп. Любовь Заровняева «Тырыынка» кинигэтиттэн

соридахтары оңоруу. «Тиэргэн» туонаҕа саха ынахтарыгар дал, хааччах тутан оңоруу. Оҕо бэйэтэ өйүттэн ону-маны тутан оңорун сөп.

(палочкалар 16см. 50 устуука)

5. Күөх хонуу устун ат сүүрүүтэ.

Барыта: икки оҕо утары көрсөн тарбахтарынан эрийэн аттарын сүүрдэллэр, ким ата инники кэлбит ол кыайар. Манна оҕо бастаан атыгар аат иңэрэр. Бу аттар сүүрдэр былара липучканнан холбоноҕор. Оонньоон бүттэхтэринэ ленталарын арааран. Тиэргэн иһигэр туттан оонньоохтары сөп.

6. Ыллык суол устун.

Барыта: Оҕо тарбаҕынан ыллык суол устун бэриллибит соридаҕы толорор. Холобура: Балаһантан барар ыллык суол устун хатың маска тий. Хатың мастан ынахха,... ол курдук соридаҕы толорон иһэр.

7. Туох уларыбытын таай.

Остуолга 5 араас оонньоуу (туона тэрилиттэн) ууруллар. Оҕо 1 мүн. Болбойон көрөрүгэр соридах бэриллэр. Ол кэнниттэн оҕо хараҕын сабар оонньоуулар миэстэлэрин атаһыннан биэрэбит. Оҕо ханнык оонньоуу (тэрил) миэстэ уларыбытын таайахтаах.

8. Хабылык.

9. Хаамыска.

10.Тыксаан.

11. Сонор

Оонньоуга туттуллар матырыйааллара: Мастан оңоруллубут оонньоуулар.

Өбүгэ үгэһин билиһиннэри оҕоҕо сизэрдээх майгыны- сигилини олохсотуу, түмсүүлээх буоларга уһууу. Өбүгэлэрбит олохторун –дыаһахтарын үйэлэргэ сүтэрбэккэ инники кэскилбит оҕолоругар кэпсээн билиһиннэри.

Алаас диэн сирэ-уота аһаҕас , көнө ньуурдаах хонуу сир. Тула өттө харыйалардаах, хатыннардаах, ортотугар күөллээх. Сүөһү мэччийэр мэччирэннээх, оттуур ходуһалаах. Урут биһиги эһээлэрбит, техника суох бириэмэтигэр илииннэн «хотуурунан» от охсон, «кыраабыллан», «атырдыабынан» оту харбаан, хомуйан оттуулар сүөһүлэрин кыстаталлар эбит. (Оттуур тэрили көрдөрүү, билиһиннэри.)

Балаҕан –Балаҕан аана халҕан дэнэр. Халҕан илин диэки хайысхалаах. Тас өттө сүөһү тириитинэн бүрүллэр. Оччоҕо тымныы хоппот буолар. Түһнүгү туһунан эбэтэр хабабынан оңороллор. Балаҕан уна өттүгэр көмүлүөк оһох турар. Эркин кыйа наара орон тэлгэнэр.

Салама- дьолу, уйгуну тардар быа. Туос ыаҕыйалар, томторук, элбэх сүөһүлээх-астаах буолуохпут диэн иилэллэр эбит.

Сэргэ халлаантан сүр ыларга аналлаах мас.

Чороон саха былыргы төрүт иһитэ – Төрдө ууһа **удьуорҕай-** тас көрүңэ тупсаҕай. Оһуордаах ойуулаах, үс үтүө атахтаах. Чорноону тутан тойук туойаллар, кымыс кутан Алгыс этэллэр.

Ыаҕыйа- Оңоойук отоннуур, дьэдьэн хомуйар иһит буолар.

Ыһыах- саха сайыны көрсөр бырааһынныыга. Бу бырааһынныык от-мас көбөрбүтүн кэннэ буолар.

Оттуур тэрил: хотуур, кыраабыл, атырдыах.